

Z díla Rudolfa Steinera vybrala a komentovala Almut Bockemühlová

POHÁDKOVÉ OBRAZY JAKO IMAGINATIVNÍ PŘEDSTAVY

Ve starých dobách byly náboženské představy, také pověsti a pohádková tvorba tím, co poskytovalo duším světlo pro duchovní svět. Je snadné říci, že pověsti a pohádky jsou představami, jak existovaly v dětských stadiích lidstva. Lidé zajisté nestáli před anděly, o nichž jejich pohádky a pověsti vyprávěly, fyzicky. Avšak filosofické uvažování je v duchovním světě k ničemu, takové vědění nemá v duchovních světech žádný význam.

Je snadné říci, že pohádky nejsou založeny na pravdě. Tolik důvtipu má ale duchovní badatel také, aby si byl ustavičně vědom, že ohniví draci nelétají fyzickým vzduchem; zároveň si je ale také vědom, že představu ohnivého draka je nutno vytvořit. Neboť nachází-li se tato představa v duši, vrhá světlo ducha na duchovní svět. Jedná se o představy mající sílu. A veškeré pověsti jsou utvořeny takovým způsobem, aby ani tak neodrážely vnější skutečnost, jako aby mohly skutečně žít v duchovním světě.

Materialisté říkají: Pověsti a pohádky pocházejí z dětského stadia lidstva. Jenže lidstvo přece bylo ve svém dětství vyučováno bohy.

Tímto způsobem se pověsti a pohádky vytrácejí z lidského vývoje, ale tak by člověk neměl nechat děti vyrůstat. Je veliký rozdíl, jestli necháme dítě vyrůstat s pohádkami, nebo bez nich. Síla pohádkových obrazů, jež rozechvívá duši, vyvstane teprve později. Nesetkal-li se člověk s pohádkami, může se to později projevit omrzelostí životem, znučeností. Ba dokonce se to projevuje i fyzicky, pohádky mohou pomáhat i proti nemocem. To, co dříve po troškách vnesly do duše, se později projevuje jako životní radost, životní smysl, jako schopnost zvládat život i ve velmi pozdním věku. Děti musí prožívat sílu pohádkového obsahu během svého mládí, kdy ji ještě prožívat dovedou. Kdo není schopen žít s představami, jež nejsou pro fyzickou rovinu skutečné, ten umírá pro duchovní svět.

Steinerova „Pohádka o zázračném prameni“, jež je součástí druhého mysterijního dramatu, líčí chlapce, jemuž sice nejsou pohádky v dětství vyprávěny, ale lze o něm říci, že pohádky prožívá. A dále ukazuje, jak se tyto obrazové prožitky v jeho pozdějším životě proměňují. Co pro žil jako dítě s přírodními silami, jako muž opětovně nachází v duševních silách svého nitra, kde mu „rozechvívají duši“ a zprostředkovávají „životní radost“ skrze víru, lásku a naději. Je velmi důležité, aby vychovatel na toto další působení pohádek v hlubinách duše myslel. Konkrétní obsahy pohádek budou v pozdějším věku možná zapomenuty, vnitřní hnutí se ale do duše vtiskne. Posloucháme-li jako děti často o tom, že někdo překonal překážky, přetrval zkoušky, přemohl nestvůry a dosáhl svého cíle, ačkoli znovu a znovu selhával, proměňuje se to v nás v síly, jež dovedou později přinést naději a veselou mysl.

K „pohádkové náladě“ patří-jak jsme si přečetli v přednášce k tomu to tématu - že si dovedeme tvořit představy o obsazích, jež nemusí být v běžném smyslu „reálné“, a

presto jsou veskrze skutečné. Zde je to vyjádřeno ještě pregnatněji: „Kdo není schopen žít s představami, jež nejsou pro fyzickou rovinu skutečné, ten umírá pro duchovní svět.“

Pohádky jsou „představy mající sílu“, což je totéž jako „imaginativní“ představy. Na „dětském stupni lidstva“ působily tvořivým způsobem bezprostředně, ale u dospělého člověka dnešní doby již nikoli; ten pro to musí něco vykonat, aby představy „imaginativním způsobem“ oživil, tedy pozvedl je na „představy mající sílu“. Přístupujeme-li k pohádce pouze s běžným všednodenním vědomím, zůstává jen nepravdivým či fantastickým příběhem.

R. Steiner často a detailně popisoval, co rozuměl „imaginací“. Jedno takové místo si zde uvedeme.

Představme si určité množství pšeničných zrn. Můžeme je použít jako potravinu, ale můžeme je také zasít do země, aby se z nich vyvinuly další rostliny. Představy získané skrze smyslové zážitky lze takto podržet ve vědomí a prožívat v nich opětovné zobrazení smyslové skutečnosti. Je možné prožívat je i takovým způsobem, že necháme v duši působit sílu, kterou v ní představy plodí skrze to, čím jsou; bez ohledu na to, že odrážejí něco smyslového. První způsob působení představ v duši lze přirovnat k tomu, co nastane s pšeničnými zrny, budou-li nějakým živým tvorem přijata za potravu; druhý s vypěstováním nové rostliny z každého semene. Při tomto srovnání je ovšem nutno zohlednit fakt, že ze zrna vznikne rostlina podobná té, jež jí předcházela, zatímco z představ působící v duši vznikne v nitru duše síla vhodná k vytvoření duchovních orgánů.

Živé představy, uchopené duší, jsem ve svých anthroposofických spisech nazval imaginativními představami. Nelze pochopit, co je zde míněno jako „imaginativní“, je-li to zaměňováno s obraznou výrazovou formou, která zde musí být použita, aby tyto představy odpovídajícím způsobem naznačila. Co je tu skutečně míněno jako „imaginativní“, lze objasnit následujícím způsobem:

Prožívá-li někdo smyslové vnímání, během nějž na něj vnější předmět zapůsobí, potom pro něj ono vnímání obsahuje určitou vnitřní sílu. Odvrátí-li se od daného předmětu, může si jej následně zpřítomnit v pouhé vnitřní představě. Ale tato představa obsahuje pouze chabou vnitřní sílu. V poměru k představě, jež působila za přítomnosti vnějšího předmětu, je určitým způsobem stínová. Chce-li člověk oživit pro běžné vědomí stínové představy obsažené ve své duši, prodchne je dozníváním onoho smyslového prožitku. Přetváří představu v názorný obraz. Takovéto obrazné představy nejsou ničím jiným než výsledkem společného působení představování a smyslového žití.

Anthroposofické imaginativní představy však takovýmto způsobem nevznikají. Aby je duše utvořila, musí průběh spojování života představ a smyslového působení znát natolik přesně, aby se dokázala zcela vystříhat vnikání smyslového působení, respektive jeho doznívání do života představ. Následného působení smyslových prožitků se lze vystříhat jedině tehdy, poznáme-li, jak se zmocňují představování. Teprve poté je člověk schopen propojit živým způsobem duchovní orgány s bytostnou podstatou představování a díky tomu vnímat působení duchovní reality. Tak je život představ proniknut z úplně jiné strany než v průběhu smyslového vnímání. Zážitky, jež při tom člověk získává, jsou podstatně jiné než ty, jež zakouší při smyslovém vnímání. A přece existuje jedna možnost, jak se vyjádřit prostřednictvím těchto prožitků; ta může nastat například následujícím způsobem:

Vnímá-li člověk žlutou barvu, nemá ve své duši pouze zrakový prožitek, nýbrž i přidružený pocitový prožitek. Ten může být u různých lidí různě silný, nicméně nikdy nebude zcela chybět. Vedlejší po citové působení červené, žluté, zelené atd. velmi působivě popsal Goethe v krásné kapitole své nauky o smyslově-morálním působení barev. Vnímá-li duše něco z určité duchovní oblasti, může nastat případ, že v ní tento duchovní vjem vyvolá tentýž vedlejší citový prožitek, jaký vzniká při smyslovém vnímání žluté. Pak víme, že máme ten či onen duchovní prožitek. Samozřejmě při tom nemáme v představě před sebou totéž, co před sebou máme při vnímání žluté barvy. Avšak jako vedlejší citové působení máme tentýž vnitřní prožitek, jaký máme, když se před naším zrakem nachází žlutá barva. Potom řekneme: Du chovní prožitek vnímáme jako „žlutý“. Abychom se vyjádřili přesněji, mohli bychom snad říci: Vnímáme něco, co je pro duši jakoby „žluté“.

Nicméně ten, kdo z anthroposofické literatury poznal dění vedoucí k duchovnímu vnímání, by neměl mít tak zdlouhavé výklady zapotřebí. Tato literatura upozorňuje dostatečně na to, že se jsoucno přístupné duchovnímu vnímání nenachází před duchovním orgánem stejně, jako zředený smyslový předmět či děj, nebo tak, že by mohlo být reprodukováno za pomoci představ, jež jsou v běžném významu smyslově-názorné.

Jestliže s představami, jež jsou v nás skrze pohádky probuzeny, zacházíme tak, že je posilujeme nikoli zvnějšku prostřednictvím doznívání smyslového nazírání, ale za pomoci vnitřně se vyskytujících „vedlejších citových prožitků“, pak je přetváříme v „imaginativní představy“ v uvedeném smyslu.

Je k zamyšlení, že tento průběh míří přesně opačným směrem než jakékoli umělecké ztvárnění. K němu patří již volba slov, styl a kompozice pohádky. Můžeme zcela oprávněným způsobem pracovat s pohádkovými obrazy tím, že pro ně hledáme vnějškově smyslový výraz. Můžeme je ale také zvnitřnit a použít k duševnímu cvičení. Jak bylo ukázáno na příkladu se žlutou barvou, nejde o to, jak obraz vypadá nebo co znamená, ale o to, co na něm duše prožívá.

Tyto souvislosti jsou jinými slovy ještě jednou popisovány v jiné přednášce. R. Steiner zde rozvádí, jak významné může být pro vnitřní rozvoj, myslí-li člověk ze své libovůle něco „mylného“:

Představme si, že bychom byli vůči sobě samým tak podlí, že bychom si, nejprve z nějakého čistě vnitřního popudu, z vlastní libovůle, utvořili představu, o níž jsme si zcela jistí, že je mylná. Představme si, že záměrně myslíme něco mylného. To asi není, jak se zprvu zdá, čin nijak žádoucí. Ale ve vyšším smyslu to může být velmi prospěšné. Kdo to totiž opravdu uskuteční a myslí vědomě něco mylného, ten si povšimne, provádí-li to s potřebnou energií, pečlivostí a častějším opakováním, že se tento omyl v jeho duši stává něčím skutečným. Povšimne si, že tento omyl již cosi koná, prostřednictvím omylu, jež vědomě myslíme a u něhož je nám jasné, že to je omyl, totiž nic nedokazujeme, neobjasňujeme. Zato on působí v nás. Pokud víme, že myslíme něco mylného, nejsme vyrušováni výhledem na jakoukoli pravdu, a tím je působení onoho omylu velice významné. Myslíme-li vědomě něco mylného, pak jsme skutečně sami u sebe. A v tomto procesu pak potřebujeme jen dostatečně dlouho setrvat a uvidíme, že právě skrze něj lze dospět k tomu, co popisuje duchovní věda neustále (například v knize *Jak dosáhnout poznání vyšších světů?*) jako vyvolání skrytých duševních sil, jež v duši dříve nebyly. S ohledem na to, co je zde míněno, nevede neustálé oddávání se vnější pravdě nijak daleko, zato vědomé připuštění síly něčeho mylného v sobě samém může vést k vyvolání určitých skrytých duševních sil.

To, co jsem právě řekl, ovšem není možné pojímat jako nějaký předpis. Ani v mé knize *Jak dosáhnout poznání vyšších světů?* proto zcela oprávněně nenaleznete, že by měl člověk „jen vskutku energicky pořád dokola o své vůli myslet na co nejvíc nesprávného, aby v sobě vyvolal skryté duševní síly“. Nicméně je ta věc určitým způsobem podobná tomu, co se tam popisuje. Popisuje se tam, že nemáme vycházet z nějakého hrubého omylu, ale že máme splnit dvě podmínky. Musíme si ovšem utvořit takovou představu, jež neodpovídá žádné vnější realitě. Vezměme nyní tu, kterou často doporučujeme, představu kříže s růžemi. Pojmeme-li ji jednostranně z hlediska vnější skutečnosti, pak se jedná o mylnou představu; na černém, mrtvém dřevěném kmeni přece žádné rudé růže nerostou. Ale jedná se o symbolickou, obraznou představu. Bezprostředně sice žádnou pravdu nevyjadřuje, zato ji symbolizuje; proti čistě vnější smyslové pravdě je tedy představou mylnou, avšak ne tak docela, neboť symbolizuje něco významného a duchovně oprávněného. Meditujeme-li nad křížem s růžemi, oddáváme se představě, jež je pro vnější materiální svět omylem [...].

Tyto představy, jež jsou navenek mylné, mohou vyvolat silné vnitřní působení, jestliže člověk dovolí, aby v jeho duši rozvinuly svou sílu. Coby citem prodchnuté obrazové prožitky vytvoří v duši schopnost uchopit vnitřně sebe sama a vnést řád do často velmi chaotického duševního života způsobeného životním stylem současné civilizace.

Při současném vnitřním pozorování člověka nedochází ke skutečnému vstupu do lidského nitra. Člověk, jenž chce dnes pěstovat sebe- poznání, vidí ve skutečnosti kolotání všemožných pocitů a vnějších dojmů, v němž se nenachází nic jasného. Člověk se jaksi nedovede vnitřně uchopit. Nedostane se ke svému nitru, neboť nemá sílu chápat natolik duchovně obrazně a niterně, jak by chápat musel, kdyby se chtěl opravdu reálně dostat ke svému nitru.

Zde účinkuje kultus, jenž se člověka dotýká s ryzí vroucností. Vše, co má kultický ráz, ovšem nejen vnějškově, ale také porozumění světu obrazů působí na člověka tak, že dovede vstoupit do svého nitra. Dokud se chceme do svého nitra, k sebepoznání dostat s abstraktními pojmy a představami, nepodaří se nám to. Jakmile se však do něj zanoříme s obrazy zkonkrétnujícími naše duševní prožitky, tehdy se do něj dostaneme. Tehdy se ve svém nitru uchopíme.

Tolikrát jsem proto musel říkat: Aby se člověk skutečně dostal do svého nitra, musí meditovat v obrazech.